

7. Кривопишина А. С. Наративні принципи конструювання ідентичності в автобіографічному романі «Добро і зло» Ірени Карпи / А. С. Кривопишина // Наукові праці Чорноморськ. держ. ун-ту ім. Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Серія: Філологія. Літературознавство. – 2011. – Т. 166. – Вип. 154. – С. 73–76.
8. Легкий М. З. Майстер малої прози / М. З. Легкий // Дзвін. – 1996. – № 8. – С. 131–136.
9. Луцак С. М. Внутрішня організація прозового тексту (на матеріалі художніх творів Івана Франка): дис. ... канд. філол. наук: 10.01.06 / Світлана Миколаївна Луцак. – Івано-Франківськ, 2002. – 210 с.
10. Моклиця М. В. Модернізм як структура. Філософія. Психологія. Поетика: дис. ... д-ра філол. наук: 10.01.06 / Марина Василівна Моклиця. – Луцьк, 1999. – 416 с.
11. Палій О. П. Романи Мілана Кундери: проблематика, поетика, наративні стратегії: дис. ... канд. філол. наук: 10.01.03 / Оксана Павлівна Палій. – К., 2005. – 212 с.
12. Рікер П. Сам як інший / Поль Рікер; [пер. з фр.]. – К.: Дух і Літера, 2002. – 458 с.
13. Шиловська О. М. Психологічні особливості породження наративу як засобу саморозвитку особистості: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01 / Олена Миколаївна Шиловська. – К., 2003. – 282 с.
14. Breton avant Nadja. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.site-magister.com/nadja1.htm>.

Довідники:

15. Dictionnaire Le Petit Robert électronique / Version électronique du Nouveau Petit Robert, dictionnaire analogique et alphabétique de la langue française. – P.: Bureau van Dijk, 1997. – Електрон. опт. диск (CD-ROM). – Назва з титул. екрану.

Джерело ілюстративного матеріалу:

16. Breton, N: Breton A. Nadja / André Breton. – P.: Gallimard, 1964. – 190 p.

УДК 811.112'42

Г. Л. Сарміна,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

РИТОРИЧНЕ ПИТАННЯ ЯК ФОРМА ВИРАЖЕННЯ ІМПЛІЦИТНОЇ ПОГРОЗИ

У статті розглянуто погрозу як особливу форму мовленнєвої поведінки, проаналізовано її сутність і природу, охарактеризовано основні типи погрози, їх засоби і форми вираження. Значне місце займають характеристики риторичного питання як особливої форми вираження імпліцитної погрози.

Ключові слова: експліцитна погроза, імпліцитна погроза, риторичне питання, вербальна агресія, судова лінгвістика, мовленнєва поведінка.

В статье рассмотрена угроза как особенная форма речевого поведения, проанализирована её сущность и природа, характеризованы основные типы угрозы, средства и формы их выражения. Значимое место занимают характеристики риторического вопроса как особенной формы выражения имплицитной угрозы.

Ключевые слова: эксплицитная угроза, имплицитная угроза, риторический вопрос, вербальная агрессия, судебная лингвистика, речевое поведение.

The article is devoted to the analysis of threat as a speech phenomenon which represents the special form of speech behavior. The special interest for forensic linguistics presents the variety of methods and facilities of threat expression, specific structure of threat and also close combination of emotional and rational components of threat. The article illustrates a concept «threat» and its basic signs, the essence of threat and its main types (implicit and explicit). Much attention is paid to the facilities of expression of implicit threat which is indirectly conveyed and not openly stated. The implicit model of threat represents a special case, when menace meaning is incomplete. The main means of implicit threat are euphemisms or euphemistic constructions, modified phraseological units, incomplete sentences, verbs that change or exaggerate a corresponding value.

An overview of rhetorical question as a special expression form of implicit threat has been presented. The marked descriptions of rhetorical question testify that the implicit threat expounded in form rhetorical question has high expressive potential. The essence of this syntactic figure consists in disparity of manner and matter; it is a figure of speech in the form of a question posed for its persuasive effect without the expectation of a reply. A form of rhetorical question is the powerful means of expression of implicit threat, as has large potential of influence on an addressee. A few general remarks are given to the modal particles that assist the rhetorical effect; furthermore they highlight the sentence focus.

Key words: explicit threat, implicit threat, rhetorical question, verbal aggression, forensic linguistics, verbal behavior.

Дослідження феномену погрози як особливої форми мовленнєвої поведінки, котра є засобом маніпулювання адресатом, залишається актуальним в умовах розвитку сучасної лінгвістичної парадигми. Особливий інтерес для судової лінгвістики становить різноманіття засобів і способів вираження погрози, її специфічна структура, різновиди, а також тісне переплетіння емоціонального і раціонального компонентів погрози.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких розглядається окреслена проблема, свідчить про те, що загальнотеоретичні основи досліджень погрози неодноразово перебували у фокусі уваги вітчизняних і зарубіжних лінгвістів, зокрема в працях П. Артманна, К. І. Бріньова, А. Вежбицької, Т. О. Воронцової, К. Дерн, О. В. Епштейн, І. А. Стерніна, В. С. Третьякової, Е. Фоббе, О. Холод, В. Шнайдера. Сучасні лінгвістичні розвідки присвячені аналізу мовних засобів експлікації та імплікації погрози як засобу вираження вербальної агресії в різних типах дискурсу, який використовується мовцем для досягнення певної комунікативної мети. Форми вираження імпліцитної погрози не були об'єктом спеціального дослідження, що і зумовлює **актуальність** даної праці.

Об'єктом дослідження є комунікативна категорія імпліцитної погрози, що реалізується у формі риторичного питання, **предметом** – прагматичні характеристики імпліцитної погрози. **Матеріалом** слугують автентичні німецькомовні шантажні листи та листи-погрози.

Загальна проблема полягає у відсутності комплексного дослідження форм і засобів вираження імпліцитної (прихованої) погрози, що передбачає вирішення таких **завдань**:

- описати сутність погрози як особливого типу мовленнєвої поведінки;
- уточнити поняття «погроза» та основні її ознаки;
- описати експліцитний та імпліцитний типи погрози;

- проаналізувати засоби імпліцитної погрози;
- розглянути сутність риторичного питання;
- охарактеризувати риторичне питання як особливу форму погрози.

Погроза є засобом вербальної агресії як цілеспрямованої деструктивної поведінки, що завдає шкоди об'єктові нападу, спричиняє негативні реакції, провокує певні очікування. Погрозу спрямовано на конкретного адресата, вона є субститутом фізичної агресії, адже, змальовуючи погрозу, адресант передає вербальними засобами те, що він ладен зробити адресатові насправді. Таким чином адресант вибудовує взаємини, які ґрунтуються на ескалації почуття страху, а ступінь страху залежить від оцінки адресатом ступеня погрози і ступеня рішучості адресанта [13, с.107]. Стратегія погрози має спровокувати реакцію адресата, залякати його, укинути у дискомфортний стан, завдати моральної або фізичної шкоди.

Погроза є асиметричною інтеракцією, що пояснюється біполярністю ролей адресанта і адресата, адже адресант прагне до мовної домінантності. Погроза може бути висловленою експліцитно. Основною функцією експліцитної або прямої погрози є функція конкретизації, яку реалізують мовленнєві акти ультиматуму, твердження, команди, асиметричного прохання, вимоги тощо. Приховану, або імпліцитну погрозу формують за допомогою низки засобів маскування, якими адресант прагне завуалювати очевидність погрози. Імпліцитна погроза є специфічним різновидом погрози, коли менасивне значення передано непрямо, тож воно домислюється. Імпліцитна модель погрози, як правило, репрезентує неповний варіант менасивного висловлювання: хоча погроза виразна, проте зазначеного покарання немає. Імпліцитна погроза має форму речень, у яких другий компонент треба домислювати. Висловлювання не завжди репрезентує пряме значення погрози, проте спонукає адресата міркувати над очікуваними наслідками.

«Імпліцитний зміст висловлювання, як правило, не має спеціальних засобів для свого вираження і виводиться із змісту висловлювання, загальної ситуації мовлення або загальних фонових знань учасників комунікації» [2, с. 40]. Отже, імпліцитний зміст виявляється тільки в комунікативній ситуації, при звертанні до контексту, а поза комунікативною ситуацією не завжди сприймається як погроза.

З одного боку, імпліцитність приховує характер погрози, проте з другого боку – імпліцитна погроза істотно посилює потенціал висловлювання, бо змушує змальовувати в уяві низку варіантів покарання.

Імпліцитними засобами погрози можуть бути евфемізми або евфемістичні конструкції, модифіковані фразеологізми, неповні речення, дієслова, які змінюють або гіперболізують відповідне значення тощо. Засобом імпліцитної погрози є натяк, сутність якого полягає в тому, щоб викликати певні підозри щодо намірів адресанта [5, с. 12]. Натякаючи, адресант має додаткову перлюкувативну мету – вплинути на адресата, щоб той зрозумів імпліцитну інформацію. Наприклад: *Denken Sie an die beiden?*

Різновид імпліцитної погрози становить засіб сарказму. Він має високий конфліктогенний потенціал і вербально оформлює агресію шляхом висміювання. Сарказм – «їдке, викривальне, іноді гірке глузування; може бути ущипливим жартом [3, с. 449]». Сарказм є ущипливим кепкуванням, злою іронією [4, с. 642], адже важливим компонентом змісту саркастичного висловлювання є намір, здатність або бажання завдати болю, ранили почуття співрозмовника, образити його. Для правильної інтерпретації закладеного автором смислу важливим є не тільки контекст, а й підтекст, який містить натяк. Як правило лексеми змінюють свій оцінний знак на протилежний, позитивне емоційно-оцінне забарвлення лексем трансформується в негативне і таким чином створює саркастичний ефект, лапки стають графічним сигналом енантіосемії. Саркастичного ефекту може бути досягнуто через смисловий контраст – позитивно забарвлені лексеми сполучаються із лексемами, що мають негативну семантику.

Основним індикатором погрози є стилістично марковані мовні і мовленнєві засоби: на лексичному рівні погрозу формують експресивно марковані слова і словосполучення; на морфологічному – категорія часу, умовний стан; серед синтаксичних засобів формування погрози поширеними є еліпсиси та риторичні питання.

Характерною ознакою листа, котрий репрезентує вербальний злочин, є його односпрямованість, адже такий лист не передбачає відповіді, оскільки вербальний діалог відбутися не може. Цей факт зумовлює домінування риторичних питань на противагу власне запитанням.

Риторичне питання є питанням тільки за формою, проте не за функцією. Таке питання спрямоване на те, щоб привернути увагу адресата, бо зазначена конструкція збільшує зацікавленість реципієнта (на відміну від конструкції простого розповідного речення). Риторичні питання вирізняються від інших риторичних фігур, бо спрямовані «не на здобуття інформації, а на прикрашення мовлення» [14, с. 132]. Вони позбавлені комунікативної ознаки запитання інформації та виконують функцію передавання інформації.

Відповідно до типології риторичних питань С. Бехманна, вони поділяються на:

- закриті питання (тобто такі, на які передбачається відповідь «так» чи «ні»): *Willst du der Nächste sein?*
- питання із питальним словом: *Wer stirbt wann und wo?*
- альтернативні питання: *10 Kinder in Deutschland die an vergifteter Kindernahrung sterben oder 1000 Kinder in einem Land das vom unserem System zerfressen wurde und die durch Hunger sterben?*
- стверджувальні питання: *Sie wollen es also auf die ganz harte Tour?*
- обґрунтовані питання: *Ich weiß nicht warum, aber du scheinst die letzten beiden e-mails nicht ernst genommen zu haben, oder warum höre ich nichts von dir?*[7, с. 72]

Природу риторичного питання описує Г. Гурме: «Така форма питання часто вживається на зразок розповідного речення з метою щось констатувати з упевненістю» [9, с. 287]. Це означає, що риторичне питання спрямовано не на те, щоб мати відповідь, а на те, щоб передати інформацію, звичайно експресивно забарвлену, хоча відповідь є можливою. Риторичне питання є явищем на межі між питанням та твердженням.

За словами К. Х. Геттерта, риторичне питання виконує функцію «здійснювати аргументативні .... маневри» [8, с. 58]. Формулюючи риторичне питання, адресант прагне нав'язати свої думки, переконання адресатові, вплинути на нього. Здебільшого такі питання спрямовано на те, щоб домогтися від реципієнта згоди.

Риторичні питання містять або приховане твердження, або приховане заперечення. Вони, як правило, передають констатацію протилежного стану справ. «... Відповідь на риторичне питання не є потрібною, бо вона вже міститься в ньому як заперечення оприявленої пропозиції» [7, с. 22]. Через особливості внутрішньої структури питання такого типу зумовлює протилежну відповідь, тобто ствердні конструкції містять імпліцитне заперечення, а заперечні – твердження. Наприклад: *Du willst doch nicht für die Folgen verantwortlich sein wenn deiner Tochter deiner Frau oder deinem Hund etwas passiert?*

На декларативному аспекті риторичного питання наголошує К. Гайдольф: «Питання, відповідь на які вже безперечно є, набувають характеру особливо переконливого твердження» [10, с. 95]. Крім того, риторичні питання мають яскравий персуазивний ефект, якого позбавлені прості твердження. Наприклад: *Wir haben nichts zu verlieren. Aber Sie?*

Риторичне питання може виконувати функцію пропозиції, попередження, відмови [12, с. 147].

Хоч риторичне питання відбиває суб'єктивний бік справи, проте воно зумовлює згоду, бо має на меті переконати реципієнта в правильності висловленої думки [7, с. 108]. Це робить риторичне питання важливим комунікативним засобом, адже метою комунікативного процесу є реалізація комунікативної мети. Комунікація потрібна не лише для передавання інформації від адресанта до адресата, а й для того, щоб спонукати адресата діяти, отже, комунікація робить на нього вплив. Важить і те, щоб цей вплив не став очевидним, а мав імпліцитний характер. Р. Келлер стверджує, що мова є «насамперед засобом впливу» [11, с. 208]; це пояснює особливий комунікативний статус риторичного питання.

Зазначені характеристики риторичного питання свідчать про те, що імпліцитна погроза, висловлена у формі риторичного питання має високий експресивний потенціал, який закладено у самій сутності цієї синтаксичної фігури, котра полягає у невідповідності форми і змісту: за формою це питання, проте за змістом – повідомлення, яке виступає в ролі каузатора повідомлення. Форма риторичного питання є потужним засобом вираження імпліцитної погрози, оскільки має великий потенціал впливу на адресата. Питальна форма таких речень підсилює висловлювання, надає йому безапеляційності та завершеності. Наприклад: *Sie dachten es ist vorbei?*

Ілокутивна мета питання у висловлюваннях такого типу нейтралізується, вони стають своєрідною формою залякування, що має зневажливе забарвлення. Наприклад: *...brauchst du noch mehr zu sehen?*

Існує низка мовних засобів, які підсилюють риторичність. До них належать модальні частки *schon, auch, vielleicht*, які сприяють ефектові риторичності. Модальні частки *denn, etwa, eigentlich, überhaupt, nur, bloß, wohl* істотно підсилюють риторичність питання [7, с. 85]. Наприклад: *Ihr glaubt wohl dass ich lüge?; Wer darf es denn noch sein?*

Отже, проведене дослідження дозволяє стверджувати, що імпліцитна погроза, репрезентована у формі риторичного питання, характеризується більш високим ступенем експресивності, має більш агресивний характер та потенціал впливу на адресата. **Перспективи подальших досліджень** полягають у комплексному підході до аналізу засобів та форм вираження як імпліцитної, так і експліцитної погрози, дослідження їх вербального підґрунтя.

Література:

1. Арский А. А. Семантические категории угрозы и предостережения и их вербальная реализация в современном немецком языке (тактико-ситуативный подход). дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04. – германские языки / Арский Александр Адольфович. – Иркутск, 1998. – 180 с.
2. Долинин К. А. Импліцитное содержание высказывания / К. А. Долинин // Вопросы языкознания. – 1983. – № 6.
3. Мацько Л. І. Стилїстика української мови / [Любов Іванівна Мацько, Олеся Михайлівна Сидоренко, Оксана Михайлівна Мацько]. – Київ : Вища школа, 2003. – 462 с.
4. Ожегов С. И. Словарь русского языка / Сергей Иванович Ожегов. – Москва, 1990. – 21-е изд. перераб. доп. – 921 с.
5. Сарміна Г. Л. Комунікативні особливості німецькомовних шантажних листів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 – германські мови / Ганна Лембітвіна Сарміна. – Київ : Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, 2014. – 20 с.
6. Эпштейн О. В. Языковое оформление речевого акта угрозы (на материале английского политического дискурса) / О. В. Эпштейн // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – Тамбов : Грамота, 2009. – № 1(3). – С. 216–220.
7. Bechmann S. Rhetorische Fragen / Sascha Bechmann. – München : AVM, 2010. – 119 S.
8. Göttert K. H. Einführung in die Rhetorik. Grundbegriffe – Geschichte – Rezeption / Karl Heinz Göttert. – München : Fink, 1998. – 238 S.
9. Gurme G. A Grammar of the German Language : Designed for a thoro and Practical Study of the Language as Spoken and Written To-day / Gurme, George Oliver. – New York : Macmillan, 1922. – 623 S.
10. Heidolph K. Grundzüge einer deutschen Grammatik / Karl Heidolph. – Berlin : Akademie der Wissenschaften der DDR, Zentralinstitut für Sprachwissenschaft Akad. Verlag, 1981. – 1028 S.
11. Keller R. Sprachwandel : von der unsichtbaren Hand in der Sprache / Rudi Keller. – Tübingen ; Basel : Francke, 2003. – 238 S.
12. Krause M. Das war echt spitze! Zur Exklamation im heutigen Deutsch / Maxi Krause ; Nikolaus Ruge. – Tübingen : Stauffenburg Verlag Brigitte Narr GmbH, 2004. – 234 S.
13. Schneider W. Wörter machen Leute: Magie und Macht der Sprache / Wolf Schneider. – München, Zürich : Piper, 1989. – 432 S.
14. Schwitalla J. Textliche und kommunikative Funktionen rhetorischer Fragen / Johannes Schwitalla // Zeitschrift für germanistische Linguistik 12. – 1984. – S. 131–156.

УДК 81'373.231

Н. О. Свистун,

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль

ОДИНИЧНІ ЧОЛОВІЧІ ІМЕНА М. ТЕРНОПІЛЯ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ: РЕПЕРТУАР, СПЕЦИФІКА УЖИВАННЯ І ФУНКЦІОНУВАННЯ

У статті проаналізовано склад одиничних чоловічих особових імен м. Тернополя другої половини ХХ століття, почерпнутих із актових записів та журналів видачі свідоцтв про народження архіву міського відділу реєстрації актів цивільного стану Тернопільського міського управління юстиції; визначено статистичну організацію чоловічого іменника ХХ століття, здійснено його аналіз.

Ключові слова: антропонім, іменник, одиничні імена, особове ім'я, чоловічі імена.

В статье проанализирован состав единичных мужских имён г. Тернополя второй половины ХХ века, выбранных из актовых записей и журналов выдачи свидетельств о рождении архива городского отдела регистрации актов гражданского состояния Тернопольского городского управления юстиции; определена статистическая организация мужского именника ХХ века, проведён его анализ.

Ключевые слова: антропоним, именник, единичные имена, личное имя, мужские имена.

The article analyzes the composition of individual men's personal names of Ternopil in the second half of the twentieth century, taken from documentary records and journals issuing birth certificates of Archive City Department of Vital Records Ternopil City Department of Justice; defined statistical organization of men names of twentieth century and it's analysis is done.

Key words: anthroponym, names, individual names, personal name, men's names.